

УДК 811.161.2

ПРО ЗАХИЩЕНІ У 2008 РОЦІ ДИСЕРТАЦІЇ В СПЕЦІАЛІЗОВАНІЙ УЧЕНІЙ РАДІ ІНСТИТУТУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НАН УКРАЇНИ

Упродовж 2008-го року на засіданнях спеціалізованої вченої ради Д 26.173.01 Інституту української мови НАН України захищено 3 докторські та 9 кандидатських дисертацій (усі дисертації зі спеціальності 10.02.01 — українська мова)

Дисертації, подані на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук

Кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету **Петро Васильович Мацьків** захистив дисертацію „**Концептосфера БОГ в українській мовній картині світу: біблійний, фольклорний, словниково-діахронний дискурси**”. Предметом дослідження слугувало структурування концептосфери БОГ у біблійному, фольклорному, словниково-діахронному дискурсах як сегментах української мовної картини світу. Дисертант уперше на основі фреймового і польового моделювання, семантичного профілювання комплексно проаналізував концептосферу БОГ у зазначених дискурсах, простежив внутрішньоструктурні, між-польові зв'язки концепту БОГ, визначив системні зв'язки семантичних / дуальних опозицій, змоделивав ізосемічні та ізофункціональні ряди мовних знаків, що об'єктивують концептосферу БОГ; здійснив діахронний аналіз функціонування поняттєвого поля “священна особа”, “священна дія”, “священний предмет”, “священне місце”, “священний час”, визначивши ядерні та периферійні зони в кожному з полів; дослідив у зіставному аспекті семантику окремих конститuentів концепто-

© В.М. ФУРСА, 2009

сфери БОГ у біблійному, фольклорному, словниково-діахронному дискурсах, виявляючи ізоморфні та аломорфні лексичні паралелі; запропонував модель дослідження концептосфери БОГ як універсальної культурної доміанти, що об'єднує в системі мовних координат та опозицій онтологічні, міфологічні, релігійні константи індивіда та соціуму. На підставі проведеного дослідження дисертант констатував, що поняття концептосфери БОГ є багатоплановою, поліфункціональною, ієрархічною структурою, однією з найскладніших інформаційно-комунікативних, архетипно-міфологічних, релігійних систем, яка реалізується на осі координат мова — культура. Практична цінність дослідження пов'язана з можливістю використання одержаних результатів для створення теоретичних студій із когнітивної та структурної семантики, для розроблення навчальних курсів “Лінгвокогнітологія”, “Лінгвоаксіологія” та “Етнолінгвістика”. За матеріалами дослідження **П.В. Мацицьків** опублікував монографію “**Концептосфера БОГ в українському мовному просторі**” (Дрогобич, 2007. — 330 с.).

Кандидат філологічних наук, завідувач кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка **Людмила Миколаївна Марчук** захистила дисертацію “**Категорія градації в сучасній українській літературній мові**”. Об'єктом дослідження слугувала семантика градації та способи її вираження на різних рівнях української літературної мови. У дисертації вперше в українському мовознавстві досліджено категорію градації як функціонально-семантичне утворення; встановлено та систематизовано різнорівневі засоби її вираження; змодельовано структуру категорії градації з парадигматичними і синтагматичними зв'язками її складників; розмежовано її ядро й периферію; виокремлено семантичні різновиди градаційних висловлень; виявлено перехідні явища в реалізації градаційних одиниць; визначено парадигматичний і синтагматичний вектори градації у складній системі градаційних відношень; проаналізовано градаційну лексику української мови та вперше укладено словник цієї лексики; з'ясовано особливості оформлення простих та складних градаційних конструкцій в українській мові. Л.М. Марчук зазначила, що лінгвістична градація — це вираження градаційного ставлення мовця до предмета мовлення лексико-фразеологічними, словотворчими, морфологічними та синтаксичними засобами. Мовний зміст функціонально-семантичної категорії градації становить градаційна ознака мови, специфіка якої — надавати предметові мовлення градаційного ставлення до нього суб'єкта. Уявлення про вимірність тієї чи тієї ознаки проходить крізь призму світовідчуття мовця як індивідуума з особистісною системою міри та структури градації. З теми дослідження **Л.М. Марчук** опублікувала монографію “**Функціонально-семантичний аспект градації в українській мові**” (Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2007. — 304 с.).

Кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії державності України та іноземних мов навчально-наукового інституту Харків-

ського національного університету внутрішніх справ **Анатолій Миколайович Нелюба** захистив дисертацію “**Експліцитна й імпліцитна економія в словотвірній номінації української мови**”. Предметом дослідження стали факти, засоби і способи експліцитної та імпліцитної економії в словотвірній номінації, закономірності їх вияву та реалізації, причиново-наслідкові зв'язки між ними. Наукова новизна виконаної дисертаційної праці полягає насамперед у лінгвістичному осмисленні явищ економії в словотвірній номінації, визначенні їхніх системних виявів у межах різних способів і засобів словотворення. Уперше в українському мовознавстві зреалізовано спробу визначити явища економії на рівні словотвірної будови української мови, з'ясовано механізми дії і наслідки таких явищ, різновиди й вияви в словотвірній номінації. Переглянуто деякі аспекти теорії скорочень у мовознавстві, уведено до наукового обігу низку нових понять і відповідних термінів; запропоновано нову класифікацію скорочень, в основу якої покладено критерії словотвірної номінації і статус самого скорочення. Обґрунтовано словотвірну економію не тільки як зовнішній вияв заощадження мовних знаків, але й як заощадливість словотвірної системи мови з двома різновидами економії — експліцитної та імпліцитної. Дисертант зазначив, що сама економія зачіпає всі елементи словотвірної системи української мови: словотворчі засоби, словотвірні моделі, ланцюжки, парадигми та гнізда, що дає підстави констатувати істотні зміни в самому статусі “економних” способів і виявів словотворення та природи словотворчих одиниць. За матеріалами дослідження **А.М. Нелюба** опублікував монографію “**Явища економії в словотвірній номінації української мови**” (Х., 2007. — 302 с.).

**Кандидатські дисертації,
захищені зі спеціальності 10.02.01 — українська мова**

Молодший науковий співробітник відділу історії української мови Інституту української мови НАН України **Юрій Васильович Осінчук** захистив дисертацію “**Історія богослужбово-обрядової лексики української мови**”. Об'єктом дослідження слугували лексеми на позначення назв богослужінь, обрядів, священнодій і їхніх частин. До аналізу залучено лексику візантійського обряду православної Церкви (єдиної до кінця XVI ст.), Української Греко-Католицької Церкви (після Берестейської унії 1596 р. та Ужгородської унії 1649 р.) та сучасних православних Церков, що виникли в XX ст.: Української Автокефальної Православної Церкви, Української Православної Церкви Київського Патріархату. Висновки, зроблені на основі спостережень за еволюцією назв богослужінь, обрядів і священнодій, доповнюють відомості про історію становлення та розвиток української церковно-обрядової лексики. Проведений аналіз дає глибше уявлення про системну організацію не лише богослужбово-обрядової лексики, а й термінологічної лексики української мови взагалі. Узагальнення, викладені в дисертації, будуть корисними для дослідження термінологій

різних галузей, суміжних із богослужбово-обрядовою: богословської, церковно-юридичної тощо. Матеріали дослідження можна використати для укладання різних типів словників, зокрема термінологічного, церковно-релігійного, історичного.

Асистент кафедри української мови Житомирського державного університету імені Івана Франка **Леся Валеріївна Ящук** захистила дисертацію **“Антропонімія Житомирщини XVI–XVII ст.”**. Предметом дослідження слугували способи та засоби ідентифікації осіб чоловічої статі, особливості чоловічого іменника, семантична характеристика лексичної бази прізвищевих назв представників нижчих і вищих верств населення Житомирщини XVI–XVII ст. Дисертантка проаналізувала наявні іменування за структурними особливостями, виділивши продуктивні й непродуктивні антропонімні моделі, форми ідентифікації слуг, селян, міщан, козаків — з одного боку та феодалної верхівки, шляхти — з іншого; визначила склад чоловічого іменника: християнські імена, їхні фонетичні та словотвірні варіанти, слов'янські автохтонні імена; схарактеризувала онімну й апеліативну лексику, відображену в основах прізвищевих назв. Теоретичні висновки дисертації доповнюють і уточнюють наукові знання про систему антропонімів XVI–XVII ст. Запропонований підхід до її вивчення, зважаючи на соціальну диференціацію місцевої людності, може слугувати моделлю для подальших антропонімійних студій інших регіонів України. Результати роботи можуть бути використані для укладання антропонімних словників, атласів тощо. Антропонімія Житомирщини, зібрана і систематизована в дослідженні, — це надійний матеріал для істориків, географів, етнографів, народознавців.

Викладач кафедри української мови та літератури Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана **Ірина Арнольдівна Ярошевич** захистила дисертацію **„Українська морфологічна термінологія XX — початку XXI ст.”**. Предметом дослідження стали шляхи розвитку, динаміка становлення й кодифікації української морфологічної термінології. У роботі зrealізовано спробу комплексного системно-структурного опису і лексико-семантичного аналізу української морфологічної термінології XX — початку XXI ст.; визначено шляхи становлення та еволюції системи морфологічних термінів; проаналізовано співвідношення питомих українських і запозичених термінів; простежено семантичні процеси в системі аналізованих термінів; накреслено перспективу входження до сучасної морфологічної термінопідсистеми деяких сучасних термінів-новотворів. Отримані результати можуть сприяти подальшому уточненню дефініцій окремих морфологічних термінів і позначуваних ними понять, а також розв'язанню дискусійних питань термінотворення в українській мовознавчій науці. Матеріали дисертації можна використати для уніфікації мовознавчої термінології, укладання словника української морфологічної (і ширше — мовознавчої) термінології нового покоління.

Аспірант кафедри історії та культури української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки **Світлана Василівна Лук'янчук** захистила дисертацію “**Епітет у конфесійному стилі сучасної української мови (функціонально-семантичний аспект)**”. За об'єкт аналізу обрано епітет як мовно-виразовий засіб у конфесійному стилі сучасної української мови. Дисертантка простежила особливості використання епітетних одиниць у біблійних перекладах; з'ясувала роль епітетів у вербалізації релігійної картини світу; проаналізувала семантико-стилістичні особливості епітетних словосполучень. Уперше укладено “Словник сполучуваності епітетів конфесійного стилю”. Висновки та результати дослідження сприятимуть детальнішому пізнанню особливостей релігійної комунікації. Дисертація розвиває теоретичні положення сучасної лінгвостилістики, лексикології та лексикографії про стильово-стилістичну диференціацію мовних одиниць. Матеріал дослідження може бути використаний для укладання словника релігійної лексики, а також доповнить загальномовний “Словник епітетів”.

Старший викладач кафедри мов ДВНЗ “Українська академія бізнесу та підприємництва” **Наталія Вікторівна Кавера** захистила дисертацію “**Семантична типологія предикатів стану**”. Об'єкт дослідження — прості семантично елементарні речення з предикатами стану як їхніми центральними компонентами в сучасній українській літературній мові, серед яких речення з відприслівниковими дериватами-предикатами, дієслівними предикатами, предикативними якісними прикметниками, предикативними числівниками та іншими одиницями кількісної семантики. Уперше в українському мовознавстві створено семантичну типологію предикатів стану на основі значеннєвої диференціації їхніх чотирьох семантико-морфологічних різновидів — відприслівникових, дієслівних, предикатів якісного стану та предикатів кількості. Визначено семантичні підкласи, групи й підгрупи предикатів стану різного частиномовного оформлення, їхні спільні та відмінні значення, встановлено семантичні різновиди суб'єктних синтаксем для виокремлених підкласів та груп предикатів, з'ясовано особливості граматичної реалізації та лексичного наповнення цих різновидів суб'єктів. Матеріали дисертації прислужаться для створення граматичного опису української літературної мови, написання підручників та навчальних посібників із синтаксису.

Старший викладач кафедри української мови та світової літератури Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили **Тетяна Василівна Монахова** захистила дисертацію “**Мова Валерія Шевчука: ключові концепти, корпус, тезаурус**”. Предметом дослідження слугували іменникові репрезентанти концептів дім і дорога у художніх творах Валерія Шевчука, оформлені в корпусному форматі. Дисертантка дослідила типологізаційну іменникову вербалізацію зазначених концептів у ідіолекті Валерія Шев-

чука; застосувала корпусний підхід до аналізу концептів; визначила іменникові репрезентанти концептів дім і дорога у творах письменника, установила критерії їх класифікації; виявила авторські іменникові репрезентанти концептів дім і дорога; розробила концепцію Корпусу текстів Валерія Шевчука. Результати дослідження поглиблюють концептологію, доповнюють концептуальний аналіз корпусним поданням.

Методист Навчально-наукового центру післядипломної та дистанційної освіти Кременчуцького державного політехнічного університету імені Михайла Остроградського **Оксана Миколаївна Тур** захистила дисертацію **“Українська термінологія землеустрою та кадастру”**. Предмет дослідження — еволюція й функціонування української термінології землеустрою та кадастру в різні періоди історії України, її специфічні риси на лексико-семантичному рівні, продуктивні способи творення землевпорядних і кадастрових термінів на сучасному етапі. У дисертації простежено закономірності становлення й розвитку термінології землеустрою та кадастру в діахронному та синхронному аспектах; визначено шляхи подолання небажаних у термінології мовних явищ; з’ясовано структурну та словотвірну специфіку досліджуваної термінології на сучасному етапі; накреслено перспективу входження до сучасної термінології землеустрою та кадастру термінів-новотворів. Узагальнення та запропоновані теоретичні засади аналізу землевпорядної й кадастрової терміносистеми як складника української термінології будуть корисними для вивчення інших терміносистем. Результати дослідження сприятимуть унормуванню й стандартизації термінології землевпорядної галузі, а також прислужаться в лексикографічній практиці для укладання галузевих словників.

Асистент кафедри мовознавчих дисциплін Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка **Наталія Володимирівна Третяк** захистила дисертацію **„Жаргонна лексика в друкованих ЗМІ (номінативно-експресивна функція)”**. Об’єкт дослідження — мова сучасного українського газетного дискурсу на матеріалі загальнонаціональних газетних видань та регіональних, що виходять у Львівській, Івано-Франківській та Хмельницькій областях. Проаналізовано лексичний склад жаргонних одиниць, що функціонують у засобах масової інформації; описано мовну й прагматичну варіативність, а також експресивну, образну функцію жаргонних одиниць у сучасному газетно-публіцистичному дискурсі; простежено шляхи лексико-граматичного входження жаргонної лексики до системи сучасної мови (словотвірний потенціал, зміна морфологічних властивостей, розширення сполучуваності, розвиток синонімічних зв’язків); обґрунтовано соціопсихологічну вмотивованість та комунікативні функції жаргонних одиниць у ЗМІ. Результати дослідження мають важливе значення у практиці викладання української мови. Ілюстративний матеріал дисертації може слугувати джерельною базою для укладання

словників субстандартної лексики та лексичних інновацій, глосаріїв української мови.

Асистент кафедри методики викладання української мови і культури мовлення Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка **Олександра Михайлівна Задорожна** захистила дисертацію **“Концепт “час” в українській поетичній мові”**. Предметом дослідження слугували структурно-семантичні й функціонально-стилістичні параметри часоназв у художньо-образній системі поетичної мови. У дисертації стратифіковано типи часу, досліджено лексичні вербалізатори темпоральних інтервалів, представлено специфіку експліцитного та імпліцитного вираження концепту, схарактеризовано парадигматичні та синтагматичні відношення в системі вербалізаторів концепту “час”, проаналізовано функціонально-стилістичні особливості темпоральної лексики в художньо-образній системі поетичних творів шістдесятників і дев'яностників; уперше укладено словники частотності та сполучуваності часоназв. На основі проведеного дослідження дисертантка констатувала, що в художній мові носіями ідентифікаційної темпоральної семантики виступають лексеми сучасної української літературної мови, слова різної частиномовної належності: іменники, прикметники, прислівники, дієслова. Висновки та результати дослідження поглиблюють теорію аналізу художнього твору, доповнюють лінгвостилістику новими спостереженнями над способами мовної реалізації письменником своїх естетичних, світоглядних засад. Матеріали дослідження є перспективними для української лексикографічної практики (доповнення тлумачних словників української мови, словника епітетів та укладання словників констант культури).

Валентина Фурса (м. Київ)

Valentyna Fursa

ABOUT THE THESISES DEFENDED IN 2008 YEAR BEFORE THE MEMBERS OF SPECIALIZED SCIENTIFIC BOARD OF INSTITUTE OF UKRAINIAN LANGUAGE OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCE